

TARİHİ PERSPEKTİFTEN EDEBİYATA BİR BAKIŞ

“A GLANCE AT THE LITERATURE, FROM THE PERSPECTIVE OF HISTORY”

Doç. Dr. Mehmet Yavuz ERLER*

Özet

Tarih bilimi tarihi kayıtların verileri doğrultusunda anlam kazanır. Resmi nitelikli kayıtların yanı sıra tarih içinde oluşan edebiyatın kaynakları da tarih yazımında dikkate alınması gereklidir. Çalışmamızda resmi nitelikli belgelerin tarih yazımında yetersiz olduğu noktalarda edebi nitelikli kaynakların ne denli yararlı veriler sunabileceği konusu ele alınmıştır. Çalışmada XIX.yy kaynakları kullanılmıştır. Özellikle sosyal yapının resmi belgelere yansımaya yanlarının edebi nitelikli kaynaklardan elde edilebileceğine dair örnekler verilmiştir. Çalışmada edebiyat ve tarihi materyallerin irdelendiği tarihi bir olay olarak ise 1898 Balıkesir Depremi ele alınmıştır. Sonuç itibarıyla resmi kaynakların yetersiz bir şekilde sunduğu depremin edebi nitelikli belgelerle farklı boyutlarının ortaya konabileceği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: tarih, edebiyat, 1898 Balıkesir depremi

Abstract

The history as a science gains its mean according to the datas of historical sources. The sources of literature, which were embodied within the history should be concidered as a source for writing the history, alongwith the offical records. In our study: “ the subject of how the source of literature might offer an usefull information, when the offical sources at some points were inaduate for writing the history” is dealt with. In the study the sources of XIXth century were used. The examples were especially given; For the social structures that were not be reflected within the offical sources of history could be maintained from the sources of literature. In the study, the event of the earthquake of 1898 in Balıkesir is dealt with as a subject case in order to critisise the self efficiancy of the sources of the literature and of the history. As a result of the study, it is

---

* 19 Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Anabilim Dalı, Öğretim Üyesi.

emphasised that the earthquake of 1898, were not be proposed effcantly with the offical documents might be put forward its different dimiansions with the help of the sources of the literature.

Key Word: history, literature, earthquake of 1898 Balıkesir

Edebiyat, insanog̃lunun uygarlık merhalelerini belirginleştiren bir unsur olarak daima aktif bir rol oynamıştır. G Destanı, Gılgamış ve Elektra tarihin en eski dönemlerine ışık tutacak edebi nitelikli eserlerdir. Destan, nesir ve şiir gibi sözel ve yazılı kaynakları ihtiva eden edebiyat ilmi, bir anlamda tarihin ihtiyaç duyduğu verileri de bünyesinde barındırır. Tarihi olayların insan zihninde gerçeğine yakın bir şekilde tahayyl vakıanın meydana geldiği zaman dilimindeki sosyal yapının mükemmel bir şekilde tasviri ile mümkündür. Sosyal yapının tasviri için gerekli olan bilgi ise edebi nitelikli metinler vasıtasıyla elde edilebilir. Halk şairinin yazdığı şiir, romancının yazdığı bir nesir, edebiyatın teknik anlamda konusunu oluştururken tarihi için geçmişteki gerçeğe uzanan yol olarak ayrı bir önem arz eder. Gerçekte modern tarih bilincinin oluşumu şark tarihi için düzenli devlet arşivlerinin tutulduğu XIX.yy ile başlatmak mümkündür. Tarih yazımının aristokrat çevrenin kayıtları olarak ele alındığı uzun zaman diliminde, sosyal yapıya ilişkin vergi kayıtlarını dışarıda tutacak olursak, sözlü anlatıların ötesinde fazla bir kayda ulaşmak bir hayli güç olacaktır. Toplumunu konu alan her türlü edebi nitelikli eserde, eserin yazıldığı döneme ait tarihi nitelikli bilgileri de elde etmek mümkündür. Destanlar bir anlamda yazının ortaya çıkmasından önceki devirlere özgü insan yaşamını konu alan unsurlara yer verir. Dede Korkut hikyeleri birtakım abartılı unsurların yanı sıra devrin toplum yapısı hakkında bizlere bilgiler sunmaktadır. Tevrat, İncil ve Kuran gibi semavi dinlere ait yazılı metinlerde de tarihsel boyutu ağırlıkta olan konulara rastlamak mümkündür. Mesela Eski Ahit'te Kudüs Kenti halkının, kuraklık dolayısıyla sıkıntıya maruz kalışı betimlenmiştir. Ayrıca, kıtlık esnasında halkın durumuna dair bilgiler edinmek de mümkündür.¹ Uygarlığı muhatap alan kutsal kitaplarda ve mistik öğeler taşıyan edebi eserlerde: "bolluk iyi yol tutanlara rabbani bir mkfat, kıtlık ise doğru yoldan sapanlara Tanrı'nın hışım ve gazabını açığa koyan cezalandırma anları olarak belirmektedir."² Kendi kültürümüzden örnek verecek olursak Mevlana'nın şu dizelerini hatırlamakta fayda vardır : "Dünya ahvalini kıtlık ve bolluktan, cenk ve sulhtan ve bir sürü mihnnet ve meşakkatten ibaret bil". Bu dizelerden anlaşılacağı üzere Mevlana mistik karakterli eserlerinin yanı sıra devrin sosyal içerikli sorunlarını da irdeleyebilmiştir.

¹ **Bible, Holy.** "The Lord said to me concerning the drought, Judah is in mourning; its cities are dying, its people lie on the ground in sorrow, and Jerusalem cries out for help..." (Jeremiah 14/1-10.). A.B.S. NewYork 1978.

² Ülgener, Sabri F. **Darlık Buhranları ve İslam İktisat Siyaseti.** Mayaş Yayınları. Ankara 1993.

Kıtlık ve benzeri afetlerin edebi nitelikli metinlerinde Tanrıya yakarış şekline dönüştüğü durumlara ait pek çok örneğe ulaşmak mümkündür. Halkın içine düştüğü bu sıkıntılı anları konu alan şairlerimizin dizeleri incelendiğinde bu özellik dikkat çekmektedir. 1835 yılında yaşanan bir kıtlıkla ilgili yazılan bir “cönk”te sosyal sıkıntuların yanı sıra tarihinde düşüldüğü belirlenmiştir. Kemal Zeki Gençosman ‘ın Türk Destanları adlı eserinde belirlediği destan şu satırları ihtiva etmektedir:³

“Âlemi yaradan yetiş imdada
Kati çok bunda kaldı fukara
Günden güne oldu zulüm ziyada
Bir acayip halde kaldı fukara
Haneye dokuz yüz düştü salyana
Elleri koynunda kaldı fukara
Şüphe yok eriştik âhir zamana
Niceler muhtaç oldu aziz nâna
Fukarada yoktur koşmaya öküz
Hafta sekizdir ama teklif dokuz
Aldığı pahalı sattığı ucuz
İşte böyle müflis kaldı fukara”⁴

Destanda belirlenen kıtlık ve sonrasında yaşanan durum tarımla uğraşanların düştüğü sıkıntıyı dile getirirken kıtlığın sebebi ve kapsadığı saha hakkında net bir bilgi yer almamaktadır. Her ne kadar belirlenen destanın 1835 tarihli “Kıbrıs kuraklığı”nı konu aldığı belirtilse de konun netlik kazanması için arşiv belgelerine gereksinim olduğu aşikârdır.⁵ Ancak bazı şairlerin tarihi açıdan daha detaylı veriler sunduğu anlaşılmaktadır. Örneğin 1838 tarihli Kıbrıs’ta yaşanan kuraklık ve sonrasında yaşanan kıtlığı konu alan Aşık Hüseyin arşiv belgelerinin sunamadığı bazı tarihi gerçekleri dile getirmektedir:⁶

“Ellidört senesi mayıs ayında
Hep kurudu derelerin suları
Telaş aldı şehirleri köyleri
Aman Allah ne olacak halimiz...”⁷

³ Gençosman, Kemal Zeki. **Türk Destanları**. Hürriyet Yayınları. İstanbul, 1972. s.408.

⁴ Yılmaz, Gülsevîm. **18. ve 19. Yüzyıl Türk Halk Şiirinde Toplumsal Eleştiri**, (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Samsun 2005. s. 124.

⁵ Kılıç, Orhan. “Osmanlı Devleti’nde Meydana Gelen Kıtlıklar”. **Türkler**. C.10. Yeni Türkiye Yayınları. Ankara, 2002 s. 718-730.

⁶ Yılmaz, Gülsevîm. **a.g.e.**, s. 125.

⁷ Öztelli, Cahit. **Uyan Padişahım**. Milliyet Yayınları. İstanbul 1976. s. 612.

Şairin dizeleri kuraklığın doğa, insan ve ekonomi açısından etkileri ile devam etmektedir. Araştırmalarımızda kuraklık nedeniyle mağdur olan Kıbrıs halkının 1838’de yaşadıkları ile ilgili olarak arşiv kayıtlarına da ulaşmak mümkün olmuştur.⁸ 1845 yılında Kıbrıs Adasını tekrar etkisi altına alan kuraklık nedeniyle Zehri’nin dizeleri yeniden sosyal bir dramı açıklamak üzere harekete geçmiştir:⁹

“Zengin olanlar karnın doyurur.
Yiğit olan yiğit kendin kayırır
Edna kullar durmaz ağlar çağırır
Bulunmaz ekmeği hiç yoktur pare...”

1845 Kıbrıs kuraklığından en çok dar gelirli kırsal alan vatandaşlarının etkilendiği arşiv belgelerine değil ama halk şairlerinin dizelerinde sıkça işlenen bir konu olarak karşımıza çıkar. Şair Şevkinin dizeleri tahminlerimizi doğrular niteliktedir:¹⁰

“Kolları doğrama sırma harçtandır
Parası kendinin değil borçtandır
Zenginlere ayıp değil harçtandır
Fakirlerin ev satması yakındır...”

Aşık Seyrani ise “Bin iki yüz altmış bire tarih basınca...” dizeleri ile kuraklığın kronolojik açıdan tarihlendirmesini de yaparak sosyal yapıdaki değişimi dizelerine taşımıştır.¹¹ Arşiv belgelerine inildiğinde edebi nitelikli eserlere yansıyan hadisenin gerçekliğini doğrulamak mümkündür. Ancak, edebi metinlerde Kıbrıs’ı konu alan kuraklığın gerçekte Mısır, İrlanda, Ankara, Hüdavendigâr, Konya, Kastamonu, Sivas ve Diyarbakir yörelerini de etkilediği anlaşılmaktadır.¹²

1870–1875 yılları arasında Anadolu’yu etkisi altına alan uzun süreli kuraklık hadisesinin de edebi metinlere konu teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin Kararı’nın dizelerinde hadise şu şekilde betimlenmiştir: “Sene doksan oldu kurudu otlar, / Savruldu toprağı kumlar perişan, / Kendini söyleyen nice yiğitler, / Kül ufak yetimi kullar perişan...”. Çağdaşı Abdi’nin dizeleri de insan dışındaki canlıların düştüğü acıklı durumlarını tasvir etmektedir: “Ot bitmedi yandı gitti ovalar, / Aç

⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.). Cevdet Dahiliye. Nr. 10022, Ra. 1254, Hüküm.

⁹ Gençosman, Kemal Zeki. *Türk Destanları*. Hürriyet Yayınları. İstanbul, 1972. s. 358-359.

¹⁰ Öztelli, Cahit. *Uyan Padişahım*. Milliyet Yayınları. İstanbul 1976. s. 630.

¹¹ Öztelli, Cahit. *Dertli Seyrani Hayatı, Sanatı, Şiirleri*. Varlık Yayınları. İstanbul, 1953. s. 94.

¹² Erler, Mehmet Yavuz. *Ankara ve Konya Vilayetlerinde Kuraklık ve Kıtık*, (Doktora Tezi) OMU Sosyal Bilimler Enstitüsü. Samsun 1997. s. 83-84.

kaldı koyunlar atlar develer, / Ot yerine yaprak yedi mayalar, / Zebun oldu tüyü döndü hayvanın...”¹³ Abdi'nin dizelerinde aç kalan hayvanlar dile getirilirken; yetersiz beslenme nedeniyle canlılar üzerinde meydana gelen olumsuzluklarda belirtilmiştir. Resmi nitelikli belgelerde tüyü ters dönen develerden bahsedilmesini beklemek yanlış olacaktır. Ancak bir şairin dizelerinde geçmişin tasavvurunu daha net bir şekilde ortaya koymak mümkün olabilmıştır. Şüphesiz toplumu derinden etkileyen afetleri konu alan edebi nitelikli çalışmalar bununla sınırlı değildir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür:

" Kahtlık düştü bir iklime meğer
Ebedi ağlamadı çarh-ı berin
Oldular hışm-ı hüdaya mazhar
Gülmedi nice zaman rûy-ı zemin "¹⁴

Yukarıdaki dizelerden anlaşılacağı üzere kuraklık ve akabinde meydana gelen kıtlık mistik sebeplerle izah edilmeye çalışılmıştır. Benzer türden mistik tanımlamalara yönelik örnekleri çoğaltmak mümkündür. Mesela Mehmed Razi ve Ömer Matlubî'nin dizelerinde 1870–1875 yılları arasında Konya ve Ankara vilayetlerini tesiri altına alan kuraklık ve kıtlık ortamından “ Rabbani bir afet” şeklinde bahsedilmektedir.¹⁵

Gerçekte tarihi nitelikli resmi arşiv belgeleri ile edebi nitelikli belgelerin tamamlayıcılığını bir afeti konuyu ele alarak daha net bir şekilde ortaya koymak gerekir. Böylelikle oluşturulmak istenen tarihi yazımın yanında edebi nitelikli materyalin kullanımı konusu anlam kazanacaktır. Bunun için 1898 tarihinde meydana gelen Balıkesir ve civarı depremini konu alan arşiv belgeleri, şiir ve hatırat türünden edebi nitelikli belgelerin kullanımıyla tarihi bir hadisenin yeniden ortaya konması uygun olacaktır. Böylelikle arşiv belgelerinin tamamlayamadığı tarihi veri yetersizliğinin aslında edebiyatın konusu olan materyallerle nasıl destekleneceği sınanacaktır.

Tevfik Fikret'in Bursa ve Balıkesir yörelerini tesiri altına alan deprem hakkında yazmış olduğu "Verin Zavallılara" ve "Zelzele" isimli çalışmaları tarihçi açısından hem tarihi bir vakıyı aydınlatmada ipucu hem de olayın sosyal boyutlarının yansımaları olarak incelenmelidir.

Tarihte sosyal yapıyı ve olayları izah için kullanılan hatıratlarda da edebi nitelikli şiirlerde olduğu gibi, devrin insanların doğal afetler karşısında duymuş

¹³ Yılmaz, Gülsevîm, a.g.e., s.127-128.

¹⁴ Yahya Bey (ö.990 hicri). **Gülşen-i Râz**. Ziya Paşa'nın Harabatından Naklen. C. III. s. 1292.

¹⁵ Evran, Akif. **Konya İçin**. Babalık Basımevi. Konya, 1944.

oldukları hisler ve bazı tarihi gerçeklikler ifade edilmiştir.¹⁶ 1898 tarihinde Bursa ve Balıkesir yörelerini etkileyen deprem Abdullah Mazhar'ın Fevaid Dergisi'nde sadeleştirerek bir makaleye dönüştürdüğü, Salihpaşazade'nin 1899' da Bursa'da yayınlanan hatıratında şu şekilde tasvir edilmektedir : “Kanun-i Sani'nin on yedinci günü (2 Şubat) Balıkesir'de meydana gelen dehşetli deprem cumartesi günü akşamı saat 10' da başlamıştır. İlk sarsıntı üç-dört dakika kadar sürmüştür. İlk sarsıntı esnasında panikleyen halk saat 11.30'da ikinci ve daha şiddetli bir sarsıntı ile karşılaşmıştır. İkinci sarsıntının yıkıcı etkisi daha fazla olduğundan büyük binalar bu sarsıntıyla birlikte yıkılmış, ahırları yıkılan hayvanlar sokaklarda insanlarla beraber gelişigüzel koşmaya başlayarak afetin öldürücü boyutlarını biraz daha arttırmışlardır. Deprem bir hafta boyunca her saat başında bir sarsıntıyla kendini belli ettiğini, ancak bir hafta sonra Cumartesi gününde tekrarlayan şiddetli sarsıntı ile ova köylerinde birçok hasara neden olduğu anlaşılmıştır. Bölgenin her tarafının karlarla kaplı olması nedeniyle meskensiz kalan insanların ızdırabı bir kat daha artmıştır.”¹⁷

Henüz tamamıyla yıkılmayan fırınlarda ekmek yapılmak suretiyle halka yardım ulaştırılmaya çalışılmış, mevcut bulunan iki telgraf makinesi ile iletişim sağlanarak civar bölgelerden yardım talebinde bulunulmuştur. Deprem sonrası devam eden enkaz kaldırma çalışmaları neticesinde yirmi sekiz ölü ve otuz sekiz yaralı meydana çıkarılabildiği hatıratında yer alan bilgilerden anlamaktayız.¹⁸

Deprem sonrasında yapılan hasar tespit çalışmaları neticesinde Balıkesir Kasabası'nda bulunan büyük binaların %50'sinin harabe olduğu ve kalanının da tamire muhtaç bir durumda buldukları hatıratında belirtilmektedir. Tamiri elzem olan binalar hasar tespit raporunda şu şekilde sıralanmaktadır: Hükümet Konağı, Kışla-yı Hümayun, Hapishane, Cephane, Cami'i Şerif, Medrese, Mektep, Türbe, Çeşme, bir Ermeni Kilisesi ve dört Hamam. Hasar tespit raporunda ayrıca yöre halkının geçim kaynağı araştırıldıktan sonra ulaştırılacak yardım hususunda tavsiye nitelikli cümleler yer almaktadır. Balıkesir'in muhacirlerle birlikte dört bin kişilik bir nüfusa sahip olduğu, yörede sanayinin hemen, hemen hiç olmaması nedeniyle halkın büyük bir bölümünün çapacılık ve bağcılıkla uğraştığı yirmi-yirmi beş civarında sanayi dalında çalışan işçinin bulunduğu deprem raporunu hazırlayan kurul tarafından tespit edilmiştir. Deprem sonrası Balıkesir merkezinde oluşan enkazın senelerce çalışılmak suretiyle bitirilemeyeceği belirtilirken kasaba merkezindeki binaların çoğunlukla keresteden mamul ahşap binalar olduğunu yine hatıratından öğrenmekteyiz. Taşra olarak nitelendirilen kırsal kesimde bulunan köylerde ise taş,

¹⁶ Abdullah Mahzar. " Salihpaşazade: Hareket-i Arz. Bursa, 1315 (1899)" . **Fevaid Dergisi**. Matbaa-ı Amire, 1900.

¹⁷ a.g.e., s. 54.

¹⁸ a.g.e., s. 55.

kireç ve çamurdan yapılan evlerin deprem nedeniyle yıkılması nedeniyle hasarın daha büyük çaplı olduğu belirtilmiştir.¹⁹

Kırsal alanda tahrip olan yirmi beş köyün halkı için mesken temini öncelikli halledilmesi gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatıratın son kısmında yer alan padişaha teşekkür bölümünden anlaşılacağı üzere devlet gerekli ilgi ve itinaı yöre halkına göstermiştir. Bigadic ve Kebsud yörelerini ziyaret eden padişahın emriyle deprem bölgesinde kurulan aş evlerinde halka günlük ekmek, kavurmalı pilav, nohutlu yahni, helva, zeytin ve peynir dağıtılmıştır. Yapılan barakalarda halkın barındırıldığı ve ısınma ihtiyaçlarını gidermeleri için kendilerine kömür verildiği de belirtilmektedir.²⁰ Arşiv belgeleri üzerinde gerçekleştirdiğimiz araştırmalarda böylesi bir ziyareti doğrular nitelikli bir belgeye ulaşamamıştır.

Resmî nitelikli belgelerde ulaşabildiğimiz nadir belgelerden birisi yöreye atanan bir doktorla ilgilidir. Yalnız doktorun atanmasını zorunlu kılan nedenleri yine hatırat vasıtasıyla öğrenebilmekteyiz. Tahtadan geçici olarak yapılan barakalarda bulunan afetzedeler 15 Şubat 1898 tarihinden itibaren salgın hastalıklara maruz kalmışlar zat üre, göğüs hastalıkları ve göz ağrısı gibi hastalıklardan etkilenmişlerdir. Bu durum üzerine yine Padişah'ın emriyle Tabib Binbaşı Ahmed Fehim dokuz yüz kuruş, Yüzbaşı Saffet Efendi ile Eczacı Rafet Efendi aylık dört yüz kuruş maaşla yöredeki hastalara sağlık hizmeti vermek üzere görevlendirilmişlerdir.²¹ Arşiv belgelerinden temin edebildiğimiz bir diğer bilgi ise deprem için devlet eliyle yapılan masrafları konu almaktadır. Deprem yöresinde meydana gelen hasarın telafisi ve halka yardımcı olmak amacıyla Hükümet tarafından 320.000 kuruş masraf yapılmıştır. Devletin yaptığı masrafı telafi etme konusunda oldukça yaratıcı olduğunu yine arşiv belgeleri vasıtasıyla tespit etmiş bulunmaktayız. Deprem bölgesine yapılan harcamaların, 1899 tarihinde depremden etkilenmeyen civar yörelerin vergilerinden telafi edilmesi yönünde karara varılmıştır.²² Ancak deprem yöresindeki hasarın tespitine ilişkin olarak hatıratın daha yararlı bilgiler sunduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar hatıratta devletçe görevlendirilen bir teftiş heyetinin raporundan yararlanıldığı belirtilse de arşivlerimizde böyle bir rapora ulaşamamıştır. Deprem sonrasında meydana gelen hasarı hatıratın aldığımız bilgiler doğrultusunda tablo ile şu şekilde belirtmek mümkündür:

Tablo I: Balıkesir Kazasında depremde hasara uğrayan bina adedine dair tablo * .

¹⁹ a.g.e., s. 56.

²⁰ a.g.e., s. 57.

²¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA). **İrade Dahiliyye**. Nr.17,1315 Z. 16.

²² BOA, **İrade Dahiliyye**. Nr.20, 1315 Z. 17. "Nazır'ı Umur-ı Dahiliyye'den Sedaretpenahi'ye gönderilen belge."

* Tablolardaki bilgiler Salihpaşazade'nin hatıratından alınmıştır.

TAHRİP OLAN BİNALAR	YIKILAN BİNALAR	TAMİRİ MÜMKÜN BİNALAR
RESMİ BİNALAR	4	4
HAYRATLAR	78	26
VAKIF BİNALARI	2064	1969

Deprem sonrası kırsal alanda hasara uğrayan bina adedi, yaşamını yitiren insan adedi ve ölen hayvan adedi de tablo ile belirlenmiştir. Ölen çift hayvanları ve diğer türden ölen hayvanların tespiti, hayvancılık ve tarım alanlarında çalışmakta olan insanların uğradıkları ekonomik kaybı tespit açısından da önem arz etmektedir.

Tablo II: Balıkesir Depreminde yaşamını yitiren insan miktarı ve ekonomik değeri olan hayvan adedini gösterir tablo.

BALIKESİR DEPREMİNİN CANLILARA VERDİĞİ ZARAR	
ÖLEN İNSAN	14
YARALI İNSAN	20
ÖLEN ÇİFT HAYVANI	64
ÖLEN DİĞER HAYVANLAR	346

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere taşrada deprem nedeniyle yaşamını yitiren insan sayısı oldukça azdır. Ancak, altmış dört çift hayvanın ölmesi nedeniyle en azından otuz iki çiftçinin yeni bir tarım sezonuna hazırlıksız girmek zorunda kaldığı su götürmez bir gerçektir. Çeşitli türlerden ölen üç yüz kırk altı adet hayvan ise koyun, keçi, merkep, deve ve at türünden canlılardır. Bu durumda da yine köylü ekonomik bir kayba uğramakta tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde gerileme kaydedilmektedir. Yitirilen hayvanların dışarıdan temin edilmesi ise hükümetin yapacağı kredi yardımına bağımlı kalmakta ve bazen bu yardım bir kaç senede ancak köylüye ulaşabilmektedir. Yardımın ulaştığı zamana kadar köylü ekonomik sorunlarla baş başa kalarak kendi yağıyla kavrulmaya devam etmektedir.

Kırsal alanda depremin yıkıcı etkisine maruz kalan yalnızca canlılar değildir. İnsan medeniyetinin simgesi olan mimari yapıtlar da yıkılmış ve ekonomik

bir kayba sebebiyet vermiştir. Ancak yıkılan binaların yerine yenilerinin inşa edilmesi zarureti yörede yeni bir iş gücü istihdamı için fırsat oluşturmuştur. Yörede tespit edebildiğimiz binalar üzerindeki hasar ise şu şekilde belirlenebilmiştir.

Tablo III: Balıkesir depreminin taşrada bulunan binalara olan zararı.

BALIKESİR DEPREMİNDE KIRSAL ALANDA TAHRİP OLAN BİNALAR	
CAMİ VE MESCİTLER	24
OKULLAR	22
EVLER	928
KISMEN YIKILAN EVLER	483
TAMİRE MUHTAÇ EVLER	476

Tabloda tespit edilen rakamlardaki yıkılan bina adetleri ile ölü sayısı mukayese edildiğinde bir facianın eşliğinden dönüldüğü gerçeği ortaya çıkmaktadır. Taşrada bulunan yirmi yedi köyde toplam dokuz yüz yirmi sekiz ev, yirmi iki mektep ve yirmi dört cami ve mescidin yıkılmasına rağmen taşrada tespit edilen ölü miktarı on dört kişi ile sınırlıdır. Depremın meydana geldiği zamanda okulların tatilde olması, namaz vaktinin olmaması gibi durumlar can kaybını azaltmış olmalıdır. Ancak, yıkılan ve hasara uğrayan evlerde bulunan kadın ve erkekler tarlada çalışıyor olsalar bile evde kalan çocukların depremden etkilenmemeleri ancak bir mucize ile izah edilebilir.

Tevfik Fikret'in "Verin Zavallılara" adlı şiirinde betimlenen acı manzara aslında edebi boyutu ve niteliğinin ötesinde bir gerçeğin yansımasıdır. Onun şiirindeki dizeleri kaydedecek olursak gerçeğin edebi anlamda nasıl kaydedildiğini de müşahade etmiş oluruz:

Harâb-ı zelzele bir köy; şu yanda bir çatının
 Çürük direkleri dehşetle fırlamış; öteden
 Çamur yığıntısı şeklinde bir zemin katının
 Yıkık temelleri manzûr; uzakta bir mesken
 Zemine doğru eğilmiş, hemen sukut edecek;
 Önünde bir kadın... Off, artık istemem görmek!
 Bu levha kalbimi tahrik içinse kâfidir;
 Tasavvur eyliyemem bir yürek, velev münkir,
 Velev haşn ü mülevves, ki böyle bir hâli

Görüp de sızlamasın!... Şimdi siz bu timsâli,
 Bu levh-i matemi her türlü dehşetiyle alın,
 Şu muhterem vatanın bir kenâr-ı bâridine;
 Bütün o manzara-i can şikâfı bir de kalın
 Ridâ-yi berf ile örtün ki titresin de yine
 -İçinde saklıyarak sûziş-i felâketini-
 Yabancı gözlere göstermesin sefâletini...
 Nasıl tahammül eder sonra karşısında bunun,
 Bunun, bu sahne-i pür-ye's-i girye-meşhûnun
 Biraz hamiyet ü rikkatle sızlıyan dil-i pâk?...
 Derin, inilti çarpıntılarla sîne-i hâk
 Teessürâtını söyler bu levh-i âlâma;
 Sizin de kalbiniz elbet acır, değil mi? Verin,
 Verin şu dullara, yoksul kalan şu eytâma,
 Verin enîne gayet şu bir yığın beşerin!...²³

Tevfik Fikret şiirinde, depremin olumsuz etkilerini belirttikten sonra mağdur durumda bulunan halka yardım yapılması temennisiyle dizelerine son vermektedir. Bu durum sanatkarların, halkın kederli anlarında, toplumsal yardımlaşma fikrini mesleklerini icra etmek suretiyle ülke geneline yaydıkları şeklinde yorumlanabilir. Hükümetin, afetler karşısında kesin ve etkili çözüm sağlaması sınırlı mali imkânlar nedeniyle mümkün olmamaktadır. Afetlerin olumsuz etkisinin giderilebilmesi için halkın yardımına da ihtiyaç duyulmaktadır. Halkın böylesi yardım kampanyalarına katılımının sağlanması gönül rızası ile olacağından gönle hitap eden bir mesleğin çalışmalarına da ihtiyaç duyulmaktadır. Bu meslek tarihte Edebiyat şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Tevfik Fikret'in "Verin Zavallılara" adlı şiirine konu olan Balıkesir depremi, sosyal ve ekonomik boyutları ile dönemin bir gerçeğine ışık tutmuştur. Balıkesir depremi, yalnız şehir merkezini değil, aynı zamanda Balıkesir civarında bulunan yirmi yedi köyü de tahrip etmiştir. 1898 tarihinde ki resmi yazışmalar ve hatıratın edindiğimiz bilgilerde Tevfik Fikret'in şiirinde yer alan manzarayı tamamlayıcı mahiyettedir. Şiirde belirtilen "berf" (kar) ve "eytam" (yetim) gibi kelimeler en azından depremin kışın ve sonuçları itibarıyla ebeveynini yitiren yetimlerin varlığını ispatlamaya yönelik bilgiler ihtiva etmektedir. Tarihinin geçmişin tasavvurunda kullanacağı bu malzemeleri sadece kulağa hoş gelen bir ahenk olarak değerlendirmek mevcut tarihi bilginin heba edilmesinden başka bir şey olmayacaktır.

Deprem sonrasında meydana gelen hasarın bilançosunu resmi yazışma kayıtlarından da çıkartmak mümkündür. Ancak, hatırat ve şiirler bizlere tarihi arşiv

²³ **Tevfik Fikret Hayatı, Sanatı, Şiirleri.** (Haz.Yaşar Nabi). Varlık Yayınları. 6. Baskı, İstanbul 1967. s. 20.

materyallerinin sunduğu verilerden daha detaylı bilgiler sunmaktadır. Bursa yöresinde 1856 tarihinde meydana gelen depreme dair teferruatlı hasar raporu ve yapılan yardımlar hakkında resmi nitelikli arşiv kayıtlarında yeterli kayıtlara rastlanılmaz iken²⁴; aynı yörelerde ileriki yıllarda meydana gelen doğal afetlerin topluma olan tesirini konu alan aydın kesimin eserleri, tarihi karanlıktan kurtarmamız için faydalı veriler sunmaktadır. Dönemin şairleri arasında halka ve halkın sorunlarına karşı duyarlı olabilenler ise ölümsüz eserler bırakabilmişlerdir. Bu eserlerde afetler esnasında yaşamını yitirenlerden çok afetin mimari yapı üzerindeki tahribatı nedeniyle geride kalanlara çok daha zorlu yaşam şartları sunduğu teması işlenmektedir. Öksüzler, dullar ve açıkta kalan insanlar gıda ve salgın hastalık problemi ile uğraşırken, insan olmaları hasebiyle toplumun yardımına ve şefkatine gereksinim duymaktadırlar. Bu insanlık değerlerini topluma aşıl原因an edebiyat ilmi ise teknik bir ilim olmaktan çıkmakta ve insan hisleri ve duygularını insanlığa faydalı hale getirirken tarihi gerçeklerin kayıt altına alınmayan yönlerini de ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.). **İrade Dahiliyye**. Nr.24917, H.1273.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.) . **Cevdet Dahiliyye**. Nr. 10022, Ra. 1254, Hüküm.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA). **İrade Dahiliyye**. Nr.17,1315 Z. 16.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA). **İrade Dahiliyye**. Nr.20, 1315 Z. 17. "Nazır-ı Umur-ı Dahiliyye 'den Sedaretpenahi'ye gönderilen belge."
- Bible, Holy**. "The Lord said to me concerning the drought, Judah is in mourning; its cities are dying, its people lie on the ground in sorrow, and Jerusalem cries out for help..." (Jeremiah 14/1-10.), A.B.S., NewYork 1978.
- Erlor, Mehmet Yavuz. **Ankara ve Konya Vilayetlerinde Kuraklık ve Kıtık** , OMU Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Samsun 1997.
- Evrar, Akif. **Konya İçin**, Babalık Basımevi, Konya 1944.
- Gençosman, Kemal Zeki. **Türk Destanları**, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1972.
- Gençosman, Kemal Zeki. **Türk Destanları**, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1972.
- Kılıç, Orhan. "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtıklar", **Türkler**, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

²⁴ . **B.O.A. İrade Dahiliyye**. Nr. 24917. H. 1273.

Mazhar, Abdullah. " Salihpaşazade: Hareket-i Arz. Bursa, 1315 (1899)" , **Fevaid Dergisi**, Matbaa-ı Amire, (1900) .

Öztelli, Cahit. **Dertli Seyrani Hayatı, Sanatı, Şiirleri**, Varlık Yayınları, İst. 1953.

Öztelli, Cahit. **Uyan Padişahım**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1976.

Tevfik Fikret Hayatı, Sanatı, Şiirleri. (Haz.Yaşar Nabi). Varlık Yayınları 6.Baskı. İstanbul 1967.

Ülgen, Hilmi Ziya.

Yahya Bey (ö.990 hicri). **Gülşen-i Râz**. Ziya Paşa'nın Harabatından Naklen, C. III.

Yılmaz, Gülsevim. **18. ve 19. Yüzyıl Türk Halk Şiirinde Toplumsal Eleştiri**, (Yükseklisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Samsun 2005.